

A hivatás és a katonai hivatás története és elemei

Az állam és a magáncégek által alkalmazott szerződéses katonák számának emelkedése, és az önkéntes tartalékos tisztek vezette katonai egységek felállítása fontos erkölcsi és morális kérdéseket vetnek fel. A kérdések egy része a szerződéses katonák és a tartalékosok személyiségének speciális jellemzőire, illetve a tetteikkel szemben támasztott morális elvárások mibenlétére vonatkozik. Ezzel összefüggésben, egy másik felmerülő kérdés úgy szól, hogy „miként különböztethetjük meg egymástól, erkölcsi és morális szinten, a különböző katonatípusokat?”.¹ Ez utóbbi kérdés megválaszolásához először az szükséges, hogy a kezünkben legyen a hivatásos katona erkölcsi és morális jellemzőinek meghatározása. Az alábbi tanulmány arra vállalkozik, hogy a hivatás mibenlétéből és elemeiből kiindulva vázlatosan körülírja a katonai hivatás mibenlétét, illetve a hivatásos katonaság erkölcsi és morális jellemzőit.

Kulcsszavak: hivatás, katonai hivatás, katonai etika

History and Elements of Vocation/Profession and Military Profession

The increasing number of contractual soldiers applied by the state or a private company, and establishing territorial military units led by volunteer-reservist officers raise important ethical and moral questions. One part of the questions proposes the special personal traits and moral duties of contractual soldiers and reservists. Another part of the questions connects with this later problem, and it sounds as „How can we discriminate, on ethical and moral level, between contractual soldiers and reservists on the one hand, and professional soldiers on the other?”. To answer this question we have first to ethically and morally define military profession in general. This paper proposes this problem, beginning with overviewing the history and elements of vocation and profession in general, and then describing military profession, with particular emphasis on the ethical and moral elements of it.

Key words: vocation, profession, military profession, military ethics

1. Hivatás, keresztény hivatás és világi hivatás

Az emberi munkavégzésnek legalább három formáját különböztethetjük meg, az elfoglaltságot, a szakmát és a hivatást.² Az elfoglaltság speciális szakképesítést nem igénylő, anyagi javakért végezhető munka; a szakma speciális szakképesítést igénylő, karrierépítés közvetlen vagy közvetett céljával végezhető munka; végül a hivatás speciális szakképesítést igénylő, erkölcsi és morális értékek megvalósítása végett végezhető munka. A hivatás gyakorlása egyaránt együtt jár a hivatást gyakorló személyiségének erkölcsi és morális felértékelődésével (például a katonák bátrabbá válnak a katonai hivatás gyakorlása során), és a hivatást gyakorlótól független erkölcsi és morális értékek megvalósításával (például a katonák elősegítik a haza védelmét). A személyiség felértékelődése előfordulhat a szakmai

¹ Vö.: Hedahl, Marcus: Blood and Blackwater: A Call to Arms for the Profession of Arms. In *Journal of Military Ethics* (8), 2009; és Zelcer, Mark: Ethics for the Weekends: The Case of Reservists. In *Journal of Military Ethics* (11), 2012.

² Vö.: Moskos, Charles C. Jr.: Tha All-Volunteer: Calling, Profession, or Occupation? 24-26. o. In *Parameters*, 2010-11/Winter; Frickenstein, Scott G.: *The Concept of „Calling” and its Relevance to the Military Profession* 4. o., Maxwell Air Force Base, Alabama, 2005, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA476257 (letöltve 2011.06.26).

munkavégzésnél is, amennyiben valaki nem csupán a karrierépítésre koncentrál, hanem a civil erkölcsi és morális elvárásoknak megfelelően végzi a munkáját (például nagy figyelemmel, pontosan, kitartóan). Ebben az esetben a szakmai munkát végző jellemezhető úgy, hogy elhivatottan dolgozik, azonban ez nem jelenti azt, hogy hivatást gyakorolna. Továbbá, a hivatás gyakorlása sem ellentétes az anyagi érdekek kielégítéssel, illetve a karrierépítéssel, hanem amiként a karrierépítés ráépül az anyagi érdekek kielégítésére, úgy a hivatásgyakorlásra jellemző erkölcsi és morális értékek megvalósítása ráépül az anyagi érdekek kielégítésére és a karrierépítésre.

A különböző hivatások komoly szerepet töltenek be a modern társadalmak működésében, ezért nagyon fontosak a modern társadalmak számára. A hivatásnak és a hivatásgyakorlásnak a nagyra értékelése azonban nem csupán a modern társadalmak sajátja, hanem eredete a keresztény világnézetben keresztül az ember ókori felfogásához nyúlik vissza. Az ókorban Arisztotelész, többek között, azért igyekezett megérteni az élettelen dolgokat és az élőlényeket, köztük az embert, hogy milyen céljuk van. A balta lényegének meghatározása esetében például fontos, hogy létének célja a hasítás. Ehhez hasonlóan Arisztotelész úgy fogta fel az embert, mint aminek a lélek képességéből fakadóan van saját célja. Az emberi cél végeredményben a boldogság, amit az erényeknek (például a bátorságnak, a mértékletességnek, a bölcsességnek és az igazságosságnak) a közösségben való megszerzésén és gyakorlásán keresztül lehet elérni.

A hivatás-fogalom fontos előképe ez az ókori emberkép, az azonban még nem tartalmazta a hivatás fogalmát, mert az ókori elképzelés a lelki képességek – az erények – gyakorlását az ember természetéből fakadó, és ezért előre meghatározott szerepeként határozta meg.³

a. A középkori keresztény hivatás-fogalom

A hivatás fogalma először a Bibliában tűnt fel, Pál első, Korinthusbeliekhez írt levelében:

„20. Kiki a mely hivatásban hivatott el, abban maradjon. 21. Szolgai állapotban hivatattál el? Ne gondold vele, sőt ha szabad lehetsz is, inkább élj azzal. 22. Mert az Úrban elhívott szolga az Úrnak szabadosa; hasonlóképpen aki szabadságban hivatott el, Krisztusnak szolgája.”⁴

A középkori keresztény fogalom tartalma négy részből tevődik össze, abból, hogy a hivatással rendelkezőt valaki (Isten) elhívta; hogy az elhívás a valamilyenné válásra, azaz egy állapot (a keresztény lelki állapot) kialakítására, irányult; és hogy a beteljesített elhívás azonos a megváltással és az Isten nyájában való élettel.⁵

A középkori keresztény hivatás-fogalom is az emberi boldogság elérésének az eszköze, akárcsak az arisztotelészi természetből fakadó szerep, azonban a hivatás azáltal több a természeti szerepnél, hogy értelmében az ember mellett valaki másnak, Istennek, is szerepe van az emberi boldogság elérésében. Egész pontosan, a biblikus keresztény elképzelés szerint, hiába él valaki erényesen (bátran, mértékletesen, bölcsen és igazságosan), az önmagában még nem elegendő a boldogság eléréséhez. Az emberi boldogság eléréséhez szükség van Isten elhívására, ami azoknak a keresztény erényeknek a kijelöléseként fogható fel, amelyek megszerzése és gyakorlása az isteni megváltáson keresztül elvezet a boldogsághoz (hit, remény, szeretet)⁶.

³ Vö.: Arisztotelész: *Nikomachoszi etika* I., Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987.

⁴ 1Kor 7.20-22. In Szent Biblia (ford.: Károli Gáspár).

⁵ Frickenstein, Scott G.: *The Concept of „Calling” and its Relevance to the Military Profession* 5. o., Maxwell Air Force Base, Alabama, 2005, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA476257 (letöltve 2011.06.26).

⁶ 1Kor 13.13.

A középkor során a hivatásfogalom paradigmaticus formája a középkori szerzetesség eszmeiségében érhető tetten, amiként azt például Szent Benedek regulája tanúsítja az Úrban való elhívást Isten szolgálataként értelmezve:

„Hallgasd meg, ó fiam, a mester parancsait, és hajlítsd hozzá szíved figyelmesen, fogadd a jószágos atya intéseit készségesen és tettekkel teljesítsd, hogy visszatérj az engedelmesség fáradságos munkájával ahhoz, akitől elszakadtál az engedetlenség tunyasága által. Hozzád intézem most tehát szavaimat, aki lemondasz saját akaratodról, és az engedelmességnek hatalmas és hírneves fegyverzetét veszed magadra, hogy Krisztus Urunknak, az igaz Királynak harcosa légy”.⁷

b. A reformáció hivatásfogalma

A középkori keresztény hivatás-fogalomnak leginkább a szerzetes papság volt képes megfelelni, hiszen a legteljesebben ők voltak képesek olyan életformát élni, amellyel elsajátíthatók voltak a keresztény erények. Ezzel a gyakorlatban a társadalom nagy része ki volt zárva a hivatás gyakorlásából, illetve a megváltásból. A reformáció pontosan erre a problémára adott választ a hivatás-fogalom átértelmezésével.

Az olyan reformátorok véleménye szerint, mint Luther és Kálvin, a megváltáshoz és a boldogsághoz vezető hivatás nem csupán Isten közvetlen szolgálatával érhető el, hanem közvetett módon is, ha valaki a mindennapi munkája és a családi élete során keresztényi életet él. Luther szerint:

„Először is figyelemmel kell lenni arra a különbségre, hogy más a hivatal és más a személy, vagyis, hogy más a tett és más a végrehajtója. Mert valamely hivatal vagy tett magában véve igenis lehet jó és helyes, de azért mégis rossz s helytelenné válik, ha a személy, vagyis az, aki végrehajtja, nem jó s nem jár el helyesen. A bíró hivatala fenséges, isteni hivatal, szolgáltatson bár igazságot akár szóval, akár tettel, mint a hóhér. De ha olyasvalaki gyakorolja, akire nincsen bízva, avagy ha az, akire bízták haszonleséssel, részrehajlással gyakorolja, akkor az a bírói hivatal már se nem jó, se nem helyes. A házasság is fenséges és isteni intézmény, mégis sok a gazfickó a házasság állapotnak között. Így vagyunk a katonarenddel, vagy hivatallal vagy mesterséggel is: magában véve helyes és isteni, de arra kell ügyelni, hogy a katonaszemély is arravaló és derekas legyen...”.⁸

A reformáció hivatás-fogalma az elhívás célzott körének a kiterjesztésén túl megtartotta a korábbi keresztény fogalomnak azokat a főbb jellemzőit, hogy Istennek kell valakit elhívnia, hogy hivatása legyen, hogy egy bizonyos állapot kialakítása a cél, illetve, hogy az eredmény a megváltás, és a társadalom által értelmezett keresztény közösségben való élet.⁹

c. A világi hivatás-fogalom

A világi hivatásfogalom kialakulásának két lépcsőjét különböztethetjük meg, a reformáció hivatás-fogalmának az elvilágiasodását a kapitalista gazdaság kialakulásán keresztül a 16. századtól kezdve, illetve a kapitalista gazdaságnak a hagyományos társadalmi viszonyokra gyakorolt romboló hatásaira adott keresztényszocialista választ a 20. század első felében.

⁷ Szent Benedek regulája 0.1-0.3, https://bences.hu/data/files/regula_magyar.pdf (letöltve 2018.06.26).

⁸ Luther: A katonai hivatásról 6-7. o. In Masznyik Endre (szerk.) *Luther Márton művei 5. kötet*, Pozsony, 1910.

⁹ Vö.: Waalkes, Scott: *Rethinking Work as Vocation. From Protestant Advice to Gospel Corrective* 137. o. In *Christian Scholar's Review* (44), 2015.

Max Weber a *Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* c. munkájában hívta fel arra a figyelmet, hogy a protestánsok munkaerkölcs nélkül nem lett volna lehetséges a modern kapitalista termelés munkaerkölcs, amely a 16. századtól kezdve átformálta a társadalmat. Weber szerint

„a kapitalista kultúra 'társadalometikájára' jellemző, sőt bizonyos értelemben meghatározó a hivatásbeli kötelességek sajátos, valójában azonban egyáltalán nem magától értetődő gondolata. Ez azt jelenti, hogy az egyénnek kötelességtudatot kell éreznie – és érez is – 'hivatásbeli' tevékenységének tartalmával szemben, bármi legyen is az s tekintet nélkül arra, hogy az elfogulatlan érzület előtt ez akár mint munkaerejének, akár mint dologi javainak ('tőke') tiszta értékesítése tűnik fel”.¹⁰

A protestáns (Weber szerint elsősorban kálvinista) erkölcs és a kapitalista erkölcs közötti kapcsolat Weber szerint annak a következménye, hogy a kálvinizmus szerint Isten már előre eldöntötte, hogy kit fog megváltani és kit nem, így akármit is tesz valaki az élete során (például él istenes életet), azzal nem járulhat hozzá a megváltásához. A kiválasztottság ténye biztosan ugyan csak a halál után ismerhető meg, ám mivel Isten a kiválasztottakat arra rendelte, hogy életük során növeljék Isten evilági dicsőségét, ezért az evilágon elért sikerek bizonyos értelemben jelzik a kiválasztottságot a sikert elérő számára. Ez a koncepció mindenki számára indokolja, hogy életében, világi munkáján és családi életén keresztül Isten dicsőségének emelésére törekedve minél sikeresebb legyen, hiszen a sikerei a kiválasztottságának jelei lehetnek. A sikerek elérésének egyik fontos területe pedig a gazdaság és a kereskedelem.¹¹

A protestáns erkölccsel a korban a katolikus valláserkölcs állt szemben, amelynek értelmében az embernek nem szabad haszonra kölcsön adnia és felhalmoznia a javakat, és ezáltal arra törekednie, hogy a társadalomban magasabb pozícióba kerüljön, mert a korábban idézett páli levél értelmében a megváltásig mindenkinek meg kell maradnia abban a társadalmi pozícióban, ahová született.¹² A katolikus koncepció gyökere a korai középkorban keresendő, amikor a rossz életfeltételek miatt az emberek éheztek, és a haszonra kölcsönzés a kihasználásukkal lett volna egyenértékű, amit az Egyház ezért szigorúan tiltott. Az életfeltételek javulásával aztán különbséget tettek az fogyasztási kölcsön és a kereskedelmi kölcsön között, és az utóbbit – kivételként – az egyház sem ellenezte, a főszabály azonban továbbra is haszonra történő kölcsönzés (az *usura*) tilalma volt.¹³ A gazdaság és kereskedelem volumenének a szintlépéséhez, illetve a társadalom szerkezetének átalakulásához ezért szükség volt a protestáns valláserkölcs kialakulására.

A 19. század második felére a kapitalista gazdaság elterjedése lebontotta a hagyományos (természetes) közösségi kötelékeket, és emberek tömegeit szolgáltatatta ki a kapitalista gazdaság haszonélvezőinek. Ezzel, az erkölcsi szempontból is igen problémás helyzettel a különböző politikai ideológiák különbözőképpen igyekeztek megküzdeni. Az újabb ideológiák közül a szocializmus a társadalmi egyenlőség biztosítására törekedett. A szocialisták a társadalmat ellenérdekű és egyenlőtlen osztályokra bontották, a kapitalizmus kárvallottjaira (a proletariátusra) és haszonélvezőire (a tőkés kapitalistákra), és a történelmet ezen két osztály olyan párharcaként értelmezték, amelyből végül szükségszerűen a

¹⁰ Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* 52. o., Budapest, Gondolat, 1982. Lásd még: „A modern kapitalista szellemnek, s nemcsak a szellemnek, hanem az egész modern kultúrának egyik döntő alkotórésze: a hivatás gondolatán alapuló racionális életvezetés a keresztény aszkézis szelleméből született.” (U.o.: 285. o.)

¹¹ Vö.: Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* II.1., Budapest, Gondolat, 1982.

¹² Vö.: Pirenne, Henri: *A középkori gazdaság és társadalom története* 55-56. o., Budapest, Gondolat, 1983.

¹³ Uo.: 214-216. o.

proletariátus, és vele a társadalmi egyenlőség, emelkedik ki győztesen. A másik új ideológia a keresztényszocializmus volt, amely a szocializmussal szemben nem kívánta megváltoztatni a társadalomnak a kapitalista gazdaságra épülő szerkezetét, hanem annak a talaján állva kívánta mérsékelni a kapitalizmus erkölcsileg káros hatásait. A keresztényszocialista megoldás megfogalmazásai azok a pápai körlevelek voltak, amelyekben a pápák a társadalmi problémák megoldásaként keresztény értékeken alapuló iránymutatást kínáltak. Az első ilyen körlevél XIII. Leo pápa 1891-ben megjelentetett *Rerum Novarum* (Új dolgok) c. enciklikája volt, majd ezt követte 1931-ben XI. Piusz pápa *Quadragesimo anno* (Negyven évvel korábban) c. enciklikája, amely címében a negyven évvel korábban megjelent *Rerum Novarum*-ra utalt.

A *Quadragesimo anno* a kapitalizmus által okozott erkölcsi problémákat (ekkor a gazdasági világválság jelentette problémákat) úgy kívánta orvosolni, hogy a társadalmat hivatásrendek mentén osztotta fel.¹⁴ A hivatásrendek az egy társadalmi funkciót ellátó szakmát gyakorlókat tömörítik egy csoportba, legyenek akár munkavállalók, akár munkaadók (így keresztbe metszik a társadalmi osztályokat). Az enciklika szerint a társadalomnak szüksége van hivatásrendekre, mivel az állam csak a hivatásrendek közvetítésével képes irányítani a gazdaság és a társadalom működését. Ahogy az enciklika fogalmaz:

„83. ...a társadalomszervezet egyes elemei helyesen felépített rendszerré állnak össze, vagyis hivatásrendekké, amelyekbe az egyének nem a munkaerőpiacon betöltött szerepük szerint tagozódnak be, hanem ténylegesen gyakorolt társadalmi funkciójuk különbözősége szerint. Hiszen az a természetes út, hogy amiképpen az egymás közelében élők közösségeket hoznak létre, úgy azok is, akik ugyanazt a szakmát vagy hivatást gyakorolják, akár a gazdaságban, akár másféle munkakörben dolgoznak, valamiféle szervezetbe, testületbe tömörüljenek. ...

84. Mivel a 'rend', ahogy Szt. Tamás kitűnően elemzi, olyan egység, amely több elem harmonikus elrendezettségéből keletkezik, így a valóságos és fogalmának megfelelő társadalmi rend is megkívánja, hogy a társadalom különböző tagjait valamilyen erős kötelék kapcsolja egységgé. Ez az összekapcsoló erő megvan magában a termelő és egyéb funkciók ellátásában, melynek során az ugyanazon rendi csoporthoz tartozó munkaadók és munkavállalók közös céllal tevékenykednek; megvan ez az erő továbbá a közjében, amelynek érdekében valamennyi rend a maga helyén segítőleg köteles együttműködni. A rend azután annál szilárdabb, annál hatékonyabb, minél odaadóbban gyakorolják hivatásukat az egyének, illetve az egyes hivatásrendek, és minél kiválóbbat nyújtanak az adott hivatáson belül.”¹⁵

XI. Pius enciklikája egyesíti magában a korábbi hivatásfogalmak néhány jellemzőjét – a hivatást gyakorló odaadását, belső elköteleződését (azaz a biblikus fogalomban a lelkiséget) és a gyakorlatban való sikerességet (mint a protestáns fogalomnál) –, és új elemeket is megfogalmaz. Az új elemek közé tartozik az, hogy a hivatás a közjó szolgálata valamilyen társadalmi szerepen keresztül, és hogy a hivatásrend egy speciális közösséget alkot a társadalmon belül, amelyre speciális erkölcsi értékek jellemzők.

d. A világi hivatás elemei

A régi és az új elemek együtt alkotják a modern hivatások olyan fontosabb jellemzőit, mint a belső elköteleződés, a közjó szolgálata valamilyen társadalmi szerep ellátásán keresztül, a

¹⁴ Lásd: *Quadragesimo anno* III.6., A „hivatásrendek” együttműködése, <http://tarsadalomformalas.kife.hu/xi-pius-papa-quadragesimo-anno/#T48> (letöltve 2018.06.26).

¹⁵ Uo.: III.6., 83-84.

monopolisztikus és a közösségi jelleg, a speciális szakmai tudás, illetve speciális erkölcsi és morális értékek.¹⁶

A hivatás a világi elképzelés szerint éppúgy szolgálat, mint a vallásos elképzelés szerint, azonban a korábbi elképzelésekkel szemben a hivatás nem Isten, hanem a közjó szolgálata. A közjó a közösség java, ami megkülönböztetendő a közérdektől, ami a közösség tagjai érdekeinek az összessége.¹⁷ A közjó nem csupán a közösséget egy adott pillanatban alkotó közösségi tagok érdekeivel áll összefüggésben, hanem azzal a közösséggel, aminek van múltja, jelenje és jövője. A közjó a közösség, mint a mindenkori tagjaitól elvonatkoztatott közösség számára való jó. A közösség számára való jó a közösség múltjára való emlékezést meghatározó hagyományokra, illetve a közösség jelenjét és jövőjét biztosító külső biztonságára, közösségen belüli békére, közösségi igazságosságra, közösségi egészségre, a közösségi kultúrára és a közösségi prosperitásra terjed ki.

A közösség, bár a részeihez való viszonyában és történelmében értelmezhető egy kvázi élőlény felépítéseként és történeteként,¹⁸ nem (tudatos) élőlény. Ennek megfelelően a közösség nem is képes elhívni valakit, mint ahogyan Isten (és általánosabb értelemben az ember) képes erre. A középkori keresztény elképzelés szerint a hivatás Isten elhívásával, illetve az elhívásnak a lélekben való felismerésével jön létre, azaz ha Isten elhívott valakit, és az elhívott ezt felismerte, akkor neki nincs mit tenni, Isten szolgálatának kell szentelnie az életét. A modern hivatás ezzel szemben nem elhívás eredménye, hanem választásé, amelynek azonban lehet erősebb-gyengébb alapja a „lélekben” felfedezett érzelmi kötődés a közösséghez.¹⁹ A modern hivatás gyakorlója többé-kevésbé tudatosan dönti el, hogy vajon a közjót kívánja-e szolgálni, illetve hogy milyen módon kívánja szolgálni azt.

A közjó szolgálatát a hivatásrendek és tagjaik a társadalmi szerepek ellátásán keresztül végzik el. A különböző társadalmi szerepek a közjó egyes részeinek, egyes közjavaknak a szolgálatát foglalják magukba. Például a közösség külső védelmét a katonaság, a közösségi tagok közötti béke fenntartását a rendőrség, a közösségi igazságosság fenntartását az ügyvédek, ügyészek és bírák, a tagok egészségének a megőrzését az orvosok, a közösség kultúrájának fenntartását a tanárok és a közösségi prosperitás elősegítését a tudósok (kutatók) látják el.

A hivatásrendek monopolizálják azokat a társadalmi szerepeket, amelyeket ellátnak, azaz a társadalom adott hivatásrenden kívüli tagjainak nincs módjuk az adott társadalmi szerepet életvitelszerűen ellátni. Például a közösségi tagok egészségével az orvosok foglalkoznak hivatásszerűen, a csontkovácsok és egyéb „kirurgusok” nem. Ennek az a legfőbb oka, hogy a társadalmi szerep sikeres ellátásához speciális szaktudás szükséges, amelynek a megszerzése előfeltételekhez (például felvételi vizsga az egyetemre) és elvárásokhoz (például vizsgák, szakvizsga az egyetem, gyakorlat az egyetemi képzés alatt és után) kötött. Aki megszerzi a speciális szaktudást, az elvileg a hivatásrend tagjává válik (a gyakorlatban ennek vannak még más feltételei), aki azonban nem rendelkezik a szaktudással az a gyakorlatban sem képes sikeresen ellátni a társadalmi szerepet.

A speciális tudás fenntartása, átadása és gyarapítása kizárólag egyéni szinten lehetetlen, ezért a társadalmi szerep ellátása is (a hivatásrendi) közösségi szerveződéshez kötött. A hivatásrendek közösségként egyesítik magukban az adott hivatás minden gyakorlóját, akik a

¹⁶ Vö.: Greenwood, Ernst: *Attributes of a Profession*. In *Social Work* (2), 1957; Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam* 13-16. o., Budapest, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.

¹⁷ Vö.: Jennings, Bruce-Callahan, Daniel-Wolf, Susan M.: *The Professions: Public Interest and Common Good*. In *The Hastings Center Report* (17), 1987.

¹⁸ Vö.: Eckhart Ferenc: *Az organikus állameszme*. In *A szentkorona-eszme története*, Máriabesenyő-Gödöllő, 2003/1941; Eliot T.S.: *A kultúra meghatározása I.*, Budapest, Szent István Társulat, 2003.

¹⁹ Frickenstein, Scott G.: *The Concept of „Calling” and its Relevanc e to the Military Profession* 10-11. o., Maxwell Air Force Base, Alabama, 2005, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA476257 (letöltve 2018.06.26).

közösségi természet miatt az adott hivatásrendre jellemző erkölcsi és morális értékekkel rendelkeznek.

A hivatásrendek erkölcsi és morális értékei eredetük szerint legalább négyfélék lehetnek. Egyrészt a hivatásrendek által végzett szolgálat nem a kényszeren alapul, azaz a hivatást gyakorlók nem azért, és bizonyos korlátok között nem úgy szolgálják a közjót, és látják el a hozzá kapcsolódó társadalmi szerepet, mert mások kényszerítik őket. A hivatásokra jellemző kényszermentesség megnyilvánul a hivatás választására irányuló szabad döntésben, és követelménye a hivatásgyakorlás során ellátandó munka jellegének is. A hivatásgyakorlás ugyanis sok esetben összetett feladatok megoldását jelenti, ami igényben veszi a hivatásgyakorló egész személyiségét.²⁰ A kényszermentesség ez utóbbi formája a professzionális autonómia, ami a hivatásgyakorlás egyik központi értéke. A hivatásgyakorlás egy másik értéke a professzionális felelősség, ami a hivatásnak a társadalmi szerephez kötöttségéből származik. Mivel a hivatás a közjót monopolizált társadalmi szerep ellátásával szolgálja, ezért a hivatásgyakorlón kívül más azt a szerepet nem képes ellátni, aminek következtében neki speciális felelőssége van a társadalmi szerep ellátásában. A hivatásgyakorláshoz kapcsolódó harmadik érték a hivatás gyakorlását segíti elő, ezért erőnyeket foglal magába, amelyek hatékonyabbá teszik a hivatás gyakorlását. Például a tudósok esetében a precizitás, a kitartás, az intellektuális nyitottság vagy az intellektuális bátorság megnöveli a kutatások sikerességének a valószínűségét, hiányuk pedig komoly hátrányt okoz. Végül, a hivatáshoz kapcsolódó értékek abból is származnak, hogy biztosítják a közösségi integritást a hivatásközösségen belül, illetve a hivatásközösség és a civil társadalom között. Az integritás biztosítása folytán épp annyira fontos annak biztosítása, hogy a hivatásközösség tagjai egy közösség tagjainak tekintsék magukat, mint annak, hogy pontosan ezen belső integritás miatt a hivatásrendi közösség ne távolodjon el túlságosan a civil társadalomtól, vagy hogy a hivatásközösség ne éljen vissza a hatalmával, és uralkodjon el a civil társadalmon. Például az orvosi közösség sajátos értékei az élet megőrzése és a szenvedéstől való mentesség, amelyek elősegítésének a Hippokratészi esküvel köteleződik el. Ezeknek az értékeknek és a Hippokratészi eskünek a követése (belsővé tévése) biztosítja az orvosok közötti szoros viszonyt, illetve egyszerre a tágabb társadalommal fennálló viszonyt is.

2. *A katonai hivatás és katonai hivatás elemei*

A katonai hivatás története visszanyúlik az ókorba, amikor még inkább speciális katonai szerepvállalásként lehet rá hivatkozni, és sajátos megfogalmazásait megtaláljuk a történelem különböző korszakaiban is. Az alábbiakban bemutatom Platón ókori, Szent Ágoston és John of Salisbury középkori, illetve Samuel P. Huntington újkori elképzelését a speciális katonai szerepvállalásról és a katonai hivatásról, majd a hivatásoknak az előző fejezet végén összegzett jellemzőit specializálom a katonai hivatásra, különös hangsúlyt fektetve a katonai hivatás által magában foglalt erkölcsi és morális értékekre.

a. Speciális katonai szerepvállalás és a katonai hivatás különböző formái az ókortól a 19. századig

A görög ókorban ugyan még nem beszélhetünk a katonai hivatás fogalmáról, azonban a Platón által bemutatott katonai szerep sok tekintetben hasonlít a katonai hivatás későbbi

²⁰ Mitzberg, Henry: *Structure in Fives: Designing Effective Organizations* 195. o., London, Prentice-Hall International, 1993.

megfogalmazásaihoz. Ezért mindenképpen érdemes bemutatni Platón elképzelését a speciális katonai szerepvállalásról és a katonák társadalmi kasztjáról.²¹

Platón szerint az állam akkor keletkezik, amikor az egyes ember már nem tudja magát ellátni, hanem természetes szükségletei (élelem, lakhatás, ruházat stb.) kielégítése végett mások segítségét igényli. Az államban a különböző emberek különböző foglalkozásokat látnak el, és saját produktumaikat átengedik a többieknek is, akiknek így azokat nem kell megtermelniük vagy elkészíteniük. Az állam azonban még ebben a megszervezésében sem képes mindenféle természetes szükségletet kielégíteni, mivel sok olyan produktum lesz, amelyet csak más helyen létrejött más államtól lehet beszerezni, cserébe a saját állam által előállított javakért. Ezt az államot Platón primitív államnak hívja.

A primitív állam nem a végső állomása az államfejlődésnek, mivel Platón szerint a természetes szükségletek kielégítése nagyobbra törő vágyakat eredményez, amelyek kielégítése ismét új vágyakat, és így tovább. Ezeknek a vágyaknak a kielégítése szintén az állam feladata. Például az emberek először csak védeni akarják magukat az időjárás ellen, majd állandóan lakni akarnak valahol, majd kényelmesen akarnak lakni valahol stb. A vágyak módosult újratermelésének az lesz a következménye, hogy azok kielégítéséhez nem lesz elegendő az állam eredeti területe, hanem újabb területekre és erőforrásokra van szükség. Az új területek/erőforrások megszerzésének az igénye hozza létre a háborút és az azt megvívó professzionális hadsereget, amely egyszerre alkalmas eszköz az új területek/erőforrások megszerzésére és a saját területek/erőforrások megvédésére. Platón szerint ugyanis több mesterséget egyszerre nem lehet tökéletesen végezni, ezért szükség van a csak a külső ellenség ellen viselt háborúban harcolni tudás mesterségét ellátó csoportra is. Ennek a csoportnak a tagjai az állam őrei.

A szervezett katonaság tagjainak testi természetük szerint ébernek, gyorsnak és erősnek kell lenniük, lelki természetük szerint pedig természetes módon bátornak – ami Platón szerint főként az indulatosságban áll –, hogy hatékonyan léphessenek fel az ellenséggel szemben, és bölcsnek, hogy felismerjék, hogy ki az ellenség, és ki nem az (a saját állam nem az).

Az örök Platón szerint az igazságosan berendezett állam részét alkotják, melynek más részei a vezetőik, akik vezetik az államot, és a termelők (földművesek és kézművesek), akik ellátják az öröket és a vezetőket. Az, hogy ki melyik kasztba tartozik, nem a saját döntésén, és nem is isteni elhíváson múlik, hanem azon, hogy milyennek születik. Platón szerint ugyanis

„Ti valamennyien ..., akik az államban éltek, testvérek vagytok, ám a benneteket megformáló isten azokba, akik közületek a vezetésre alkalmasak, szültségük aranyat kevert, ezért ők a legértékesebbek. A segéderőkbe ezüstöt, a földművesekbe és a kézművesekben vasat, illetve bronzot kevert. Mivel valamennyien rokonok vagytok, többnyire önmagatokhoz hasonló utódokat fogtok létrehozni, de az is megeshetik, hogy az aranyból ezüst-, vagy a ezüsből aranyivadék származik, és ugyanígy a többieknél is”.²²

Platón szervezett hadserege ezért, bár képzett katonákból áll, nem hivatásos hadsereg a fent tárgyalt értelemben, hiszen tagjai nem isteni elhívás vagy választás útján lesznek tagjai, hanem természetes kényszer, beleszületés útján.

A középkorban Platón elmélete tovább élt és kiegészült. Szent Ágoston szerint az Isteni szándéknak megfelelően, de a fejedelem által vezetett igazságos háborúban bárki részt vehet, aki a fejedelemtől, vagy a fejedelmet képviselő személynek való engedelmisségen túl a megfelelő motivációval rendelkezik a háborúban való részvételre. A megfelelő motiváció kizárja az erőszak szeretetét, a bosszúszomjas kegyetlenséget és a hataloméhséget, illetve az

²¹ Platón: *Állam* 369b-376c, 132-145. o., Budapest, Atlantisz, 2014.

²² Uo.: 415a-b, 209. o.

ádáz és engesztelhetetlen ellenségességet és a vad ellenállást (utóbbi lelki jelenségek megfellelhetőek a platóni örök indulatosságon alapuló bátorságának). A nem megfelelő motiváció bűnössé teszi még azokat is, akik az Isten által irányított oldalon harcolnak. A megfelelő motiváció ezzel szemben az igazságos háború célpontjainak a bűntől való megváltását célozza.²³ A motiváció annak az isteni szándéknak, a megváltásnak és a boldogság előidézésnek a belsővé tétele, amellyel Isten megindítja vagy megparancsolja az igazságos háborút. Ezért a megfelelő háborúviselési motiváció a katonák Isten általi elhivatottságának, azaz a katonai hivatásnak, a jele, még abban az esetben is, ha az elhivatott személy nem rendelkezik katonai kiképzéssel.

Szent Ágoston elképzelését a 12. században John of Salisbury fejlesztette tovább, összehangolva azt a platóni elmélettel. Salisbury szerint

*„... az állam ... egyfajta test, amelybe isteni adomány jótéteménye lehel lelket, s amelyet a legteljesebb méltányosság akarata mozgat és az ész bizonyos mérséklete irányít. Azon dolgok pedig, amelyek bennünk a vallásos tiszteletet megalapozzák és formálják, és az Istennek ... végzett szertartásokat ránk hagyományozzák, a lélek helyét töltik be az államtestben. Azokat tehát, akik a vallásos tiszteletet irányítják, mintegy a test lelkeként kell elfogadnunk és tisztelnünk. Mert ugyan ki kételkedik abban, hogy a szentségek szolgálói magának Istennek képviselői? ... A fejedelem az államban a fej helyét tölti be, egyedül Istennek van alávetve és azoknak, akik Őt képviselik a földön, ahogyan az emberi testben is a lélek élte és irányítja a fejet. A szív helyét a szenátus tölti be, A szem, a fül és a nyelv tisztá a bírakat és a provinciák előjáróit illeti. A hivatalnokok és a katonák felelnek meg a kezeknek. Azok, akik állandóan a fejedelem körül szolgálnak, az oldalakhoz hasonlóak. A gazdasági tisztviselők és a felügyelők ... a gyomor és a belső szervek hasonmásai. ... Az örökké földhöz tapadt lábaknak a földművesek felelnek meg ...”.*²⁴

Salisbury úgy képzelte el az államot, mint egy olyan embert, akit elhívott Isten, és ezért Istent szolgálja. A hasonlat alapján ugyanis az állam lelke az Istent a földön képviselő Egyház, amelynek tagjai Isten által elhivatott életüket vezetik, és ami a fejedelmen keresztül vezeti az államot.

Egy, az 5. század végén élt Gelasius pápáig visszavezethető, középkori politikaelméleti elképzelés, a két kard elmélete, szerint az Egyház és a világi uralkodó együtt uralkodik a keresztény világon, mert amíg az Egyház spirituális harcot folytat a Gonosz ellen, addig a világi uralkodó a katonák segítségével anyagi téren folytatja a harcot. Ezen elképzelés 11-12. századi formája szerint a világi uralkodó és a katonák a harcot az Egyház felhatalmazásával vívják, azaz a világi uralkodó alárendelt az Egyháznak.²⁵

A katonák isteni elhivatottságát még jobban hangsúlyozta a 12. században Clairvaux-i Szent Bernát *A templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről* c. művében. A mű a templomos lovagok számára írt dicsőítés és regula. Bernát szerint a templomos lovagok egyszerre harcolnak a „hús és a vér” ellen, illetve a „gonoszság magasságban lakozó szellemei” ellen. Az előbbi – világi – harcot a világi lovagság is folytatja, az utóbbi – spirituális – harcot pedig a szerzetesek is. A kettőt együtt azonban csak az új lovagság, a templomos lovagok, végzik. Bernát így fogalmaz:

²³ Augustine, Saint: Reply to Faustus the Manichean bk. XXII., chap. 74., 301. o. In Schaff, Philip (szerk): *Nicene and Post-Nicene Fathers of Christian Church IV.*, Buffalo, The Christian Literature Company, 1887.

²⁴ John of Salisbury: *Policraticus* V.2., 103-104. o. Budapest, Atlantisz, 1999.

²⁵ Canning, Joseph: *A középkori politikai gondolkodás története 300-1450* 60. skk. és 127. skk., Budapest, Osirisz Kiadó, 2002.

„... ki ne tartaná rendkívül csodálatra méltónak – bár nyilvánvalóan szokatlan –, amikor valakit egy személyben öveznek fel [a világi lovagok] félelmet parancsoló kardjával, és ruháznak fel [a szerzetesek] tiszteletet ébresztő övével. Minden tekintetben rettenthetetlen és gondtalan az a lovag, aki egy időben ölti testére a vasat, s lelkére a hit páncélját. E két fegyverzet oltalmában sem démontól, sem embertől nem fél. Még a haláltól sem retten vissza az, aki halni vágyik. Mi félnivalója van annak, akinek életében és holtában az élet Krisztus és a halál nyereség? Hittel és örömmel él Krisztusért, de még inkább az elmúlásra és a Krisztussal való együttlétre vágyik; ez utóbbi ugyanis jobb.”²⁶

A templomosokból álló hadsereg így az isteni elhivatottság egy formájának segítségével védelmezi a keresztény államot és társadalmat az eretnekek, és az iszlám képviselői ellen.

A korai újkor elején, a 16. században, vagy továbbéltek a középkori elképzelések, például Luthernek *A katonai hivatásról* c. írásában,²⁷ vagy a zsoldosok növekvő alkalmazásának köszönhetően kárhoztatták a katonai (zsoldos) professzionalitást. Niccolo Machiavelli *A háború művészete* című művében úgy vélekedett, a zsoldos katonaság maximum a béke helyreállítására jó, a békében nincs semmilyen szerepe. Machiavelli egyik következtetése ezek alapján az, hogy az ilyen természetű katonáskodás, lévén csak a béke helyreállításának az eszköze, csak eszközként értékes, önmagában nem. Ennek megfelelően a zsoldos katonáskodás önmagában értékes mesterség sem lehet, mivel a mesterség erények kialakításával és gyakorlásával jár együtt. A háborúzáshoz kiválóan értő zsoldosok azonban sok esetben még eszközként sem jó katonák, mert megbízhatatlanok, azaz ahhoz húznak, aki többet fizet nekik, és mert nem békeszeretők, azaz nem érdekük a béke, mivel akkor nincs rájuk szükség, és ekkor nem is tudnak megélni. A zsoldosok ezért vagy igyekeznek fenntartani a háborút, vagy a békeidőkre készülve fosztogatnak a háborúban, azaz a professzionális (zsoldos) katonáskodás folyton csak rombolással, cselvetéssel és erőszakoskodással jár. Machiavelli másik következtetése a már létrehozandó hadsereg jellegére vonatkozik. Az állam háborúinak vívására ugyanis szükség van a katonákra, akiknek azonban az állam polgárainak kell lenniük, akik békeidőben polgári mesterséget űznek. Az ilyen, úgynevezett, állampolgár-katonák nem mesterséggként, hanem önvédelemből, vagy az állam dicsőségre folytatják a háborúskodást. Machiavelli számára ezért a katonai hivatás nem létezik, vagy legalábbis nem különbözik az „állampolgári hivatás”-tól.²⁸

Az újkor, és azon belül a 19. század, Samuel P. Huntington szerint, kiemelkedő jelentőséggel bírt a katonai hivatás szempontjából. A korábbi századok „műkedvelő” arisztokrata és a saját meggazdagodását előtérbe helyező zsoldos tisztjeivel szemben ugyanis a 19. században alakult ki a katonatiszti hivatás, amelynek keretében a katonatiszt szaktudással rendelkezik, testületet alkot és felelősséggel bír a hazája iránt.²⁹

A tisztii hivatás megteremtésében Carl von Clausewitznek és az idősebb Helmuth von Moltkénak jelentős szerepe volt. Clausewitz szerint a katonatisztek szaktudásának részét képezi a katonai szemlélet is. A szemlélet egy helyzet és a tapasztalatok megítélését lehetővé tevő, tapasztalatokkal alátámasztott fogalmi keret, amely lehetőséget ad a helyzetben szerzett tapasztalatok alapján a közvetlen, azaz a helyzet megítélésén nyugvó döntéshozatalra.

²⁶ Clairvaux-i Szent Bernát: A templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről I.1. 169. o. In Veszprémy László (szerk.) *Az első és második keresztény háború korának forrásai*, Budapest Szent István Társulat, 1999.

²⁷ Luther: *A katonai hivatásról* 43. o. In Masznyik Endre (szerk.) *Luther Márton művei 5. kötet*, Pozsony, 1910.

²⁸ Machiavelli, Niccolo: *A háború művészete* 451-460. o. In *Machiavelli művei I.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.

²⁹ Huntington, Samuel P.: *A katonaság és az állam* 24-63. o., Budapest, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.

Másként fogalmazva, a szemlélet egy helyzetnek egy olyan nézőpontja, amelyből lehetséges a helyzet olyan megítélése, ami egyben döntés is a helyzetben való cselekvésre nézve. A szemlélet alapján való cselekvés éppúgy kizárja az előre adott szabályok vak követését és alkalmazását, mint ahogy kizárja a teljesen önálló, mérlegelésen nyugvó döntéshozatalt is. A katonai szemlélet a helyzetek megítélését és az azokban való cselekvést elősegítő katonai nézőpont alkalmazása.³⁰ Moltke szerint katonai szemléletet elsajátító tiszt számára a feletteseknek nem a cselekvést végletesen szabályozó parancsokat kell adniuk, hanem a cselekvést „vezérlő szempontokat” kijelölő direktívákat, amelyeket a tiszt képes önállóan megvalósítani.³¹ A direktívát kiadó felettes azért lehet biztos abban, hogy beosztottja a megfelelően fogja végrehajtani a feladatot, mert mindketten rendelkeznek a katonai szemlélettel.

Clausewitz szerint a katonai szemlélet alapja a háború kétféle értelmezése, és a kétféle értelmezés viszonya egymáshoz. A háború egyrészt az ellenség akaratának alávetése, másrészt pedig valamilyen politikai cél megvalósítása. Amíg az akarat-alávetés az erők szélsőségesen széles bevetését igényli az ellenség abszolút megsemmisítéséért a háborús erőszak eszkalációja folyamán, addig a kijelölt politikai cél megvalósítása felé való törekvés bármikor új irányt kaphat egy új politikai cél kijelölésével, illetve blöffként is szolgálhat egy másik, nem nyilvános politikai cél eléréséhez. Az előbbi az abszolút háború, az utóbbi pedig a valóságos háború fogalmának meghatározása, amelyek azonban a látszat ellenére nem a háborúk két típusát jelentik. Clausewitz értelmezésében minden háború részben abszolút háború, részben pedig valóságos háború. Ez azt jelenti, hogy az emberi konfliktusok közül csak azok lehetnek háborúk, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben megvalósítják a háborúnak mindkét értelmezését. Clausewitz szerint az olyan hadvezérek háborúi, mint Nagy Sándor, Nagy Frigyes vagy Napóleon már-már tökéletesen megvalósították az abszolút fogalmat, más háborúk pedig inkább a valóságos fogalom alá tartoznak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Napóleon háborúi csak abszolút háborúk lettek volna, hiszen Napóleonnak is voltak politikai céljai.³²

A tiszti hivatás Huntington által megjelölt elemei közül a szaktudás részben magába foglalja a haza iránti felelősséget, hiszen a valóságos háborúk politikai jellege az államérdek érvényesítését jelenti, amiben a háborúnak bizonyos esetekben egyedülálló, és mással nem helyettesíthető eszközértéke van.³³

A tiszti hivatás harmadik huntingtoni jellemzőjét, a katonatisztek testületi jellegét, tekintve már Machiavelli hangsúlyozta, ókori római szerzőkre hivatkozva, a fegyelmezettség fontosságát. A természetes bátorság hiányában ugyanis, ami csak kevés emberben van meg, a fegyelmezettséggel lehet mesterségesen bátrakká tenni a katonákat.³⁴ Machiavelli elképzelése németalföldi (Justus Lipsius) közvetítéssel elterjedt egész Európában. A 19. században az egyéni fegyelmezettség egyszerű büntetéssel és jutalmazással való megkövetelését a hadtudományi elméletben kiegészítette a fegyelmezettség szervezeti struktúráján alapuló, illetve kollektív nevelésen alapuló kialakításának az igénye. A szervezeti struktúrát illető igényt Ardant Du Picq fogalmazta meg, aki szerint a természetesen bátor katonák egyénileg és

³⁰ Clausewitz: *A háborúról* I. 132-133. o., Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.

³¹ Moltke, id. Helmuth von: *Hadtudományi írások (Részletek)* 343-349. o. In Dr. Kocsis Bernát (szerk.) *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

³² Clausewitz: *A háborúról* I. I.1. fejezet, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.

³³ Clausewitz: *A háborúról* II. 8.4-6., Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961; Moltke, id. Helmuth von: *Hadtudományi írások (Részletek)* 331-332. o. In Dr. Kocsis Bernát (szerk.) *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

³⁴ Machiavelli, Niccolo: *A háború művészete* 488-496. o. In *Machiavelli művei I.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.

tipikusan sikertelenül igyekeznek leküzdeni az ellenséget, a fegyelmezetten együttműködő katonák azonban együttesen, és ezért sikeresen. Du Picq példája szerint

„[n]égy egymást nem ismerő, bátor embernek nem lesz mersze megtámadni egy oroszánt. Négy kevésbé bátor, ámde egymást jól ismerő ember, akik tisztában vannak egymás megbízhatóságával és következőképpen segítőkészségével eltökélten megtámadná az oroszánt. Ez a katonai szervezethez tudománya dióhéjban”.³⁵

A fegyelem nevelésen alapuló kialakítását illetően pedig Moltke úgy fogalmaz, hogy

„[nem] a büntetés az egyetlen eszköz, amivel a fegyelmet fenntarthatjuk. Ehhez odatarozik a katona egész nevelése... Az a nevelés, amit a katona az iskola elvégzése után kap, fontosabb, mint amit ott tanult, azaz a rendszeret, pontosság, tisztaság, engedelmesség, hűség, röviden a fegyelemhez való szoktatás”.³⁶ „A fegyelmet ... nem lehet begyakoroltatni: élménnyé kell válnia.”³⁷

A neveléssel Moltke nem az egyéni vakfegyelmet kívánta a katonatisztekkel elsajátíttatni, hanem a bajtársiasságra, a példamutatásra (a bátorságra) és a beosztottakról való gondoskodásra építő csapatszellemet.³⁸

b. A katonai hivatás elemei

Vázlatszerűen végigtekintve a speciális katonai szerepvállalás és a katonai hivatás történetén azt látjuk, hogy a katonai hivatásban nagyon hasonló elemek alakultak ki és váltak fontossá, mint a többi hivatás esetében. A speciális katonai szerepvállalás Platónról kezdve az államhoz kapcsolódott, amelyet Szent Ágostontól kezdve kiegészített az állam elhivatott szolgálata, végül Clausewitztól, Du Picqtól és Moltkétól a katonai (katonatiszti) hivatásgyakorlásra úgy tekintettek mint az állam szaktudáson alapuló, szervezett és erkölcsi értékekkel is megerősített testületben való, elhivatott szolgálatára. Az isteni elhívást a 16. századot követően felváltotta a hivatás választása, amely a 20. században a hivatásrendek által a katonatisztek mellett kiterjedt a katonaság nagyobb részére.³⁹

A katonai hivatás minden mai elemének vizsgálata és bemutatása meghaladja a jelen tanulmány kereteit, ezért a legtöbb elem esetében csak jelzem a hagyományos elemekhez képesti elmozdulást, és csak a katonai hivatásban szerepet kapó erkölcsi és morális elképzelésekre térek ki hosszabban.

A katonai hivatás éppúgy a közjó társadalmi szerepen keresztüli szolgálata, mint a többi hivatás esetében. Az a társadalmi szerep, ami megkülönbözteti a katonai hivatást a nem-katonai hivatásoktól elsősorban a társadalom védelme külső ellenséggel szemben (ezzel szemben más hivatások a tudást/igazságot, egészséget, igazságosságot stb. előmozdító társadalmi szerepet töltenek be). Ezt a társadalmi szerepet a hivatásos katonaság monopolizálta, amely monopólium talán annak ellenére is fennállónak tekinthető, hogy az államhatártól távoli területeken tendencia a harctevékenység kiszervezése. A monopólium

³⁵ Du Picq, Ardant: *Battle Studies* II.1.1., 110 .o., New York, The Macmillan Company, 1921.

³⁶ Moltke, id. Helmuth von: *Hadtudományi írások (Részletek)* 366. o. In Dr. Kocsis Bernát (szerk.) *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

³⁷ Uo.: 367. o.

³⁸ Uo.: 365. o.

³⁹ Következtetésünket megerősíti, hogy Sam C. Sarkesian hasonló következtetésre jutott az 1950-es, 60-as és 70-es évek angolszász katonaszociológiai irodalmát áttekintve. Lásd Sarkesian, Sam C.: *Beyond the Battlefield: The New Military Professionalism* 5-9. o., New York, Pergamon Press, 1981.

egyik alapja a speciális szaktudás maradt, amelyet „az erőszak kezeléseként” és szervezéseként határozhatunk meg,⁴⁰ és amelynek részét képezi a katonai szemlélet Clausewitz által meghatározott elmélete. A clausewitzi elképzelés ma is alapját képezi a katonai szemléletnek, azonban komoly próbálkozások történtek a szemlélet kiszélesítésére abba az irányba, hogy az ne csak a Clausewitz által jól és közelről ismert hagyományos (szimmetrikus) hadviselést foglalja magába, hanem az aszimmetrikus, gerilla, negyedik generációs stb. hadviselést is.⁴¹ A katonai szaktudás más része a katonai technológiák fejlődésével részben átalakult és kiszélesedett, illetve a berkein belül olyan új területek is megjelentek, mint a kiber hadviselés. A fejlettebb fegyverrendszerek kezelését végző személyzet esetében a katonai hivatáshoz való kapcsoltságot egyszerűbb kimutatni, mivel a fejlettségük ellenére a modern fegyverrendszerek is az erőszak alkalmazásának eszközei, így felhasználásuk belefér „az erőszak kezelésébe” és szervezésébe. A kiber hadviselésben részt vevő személyzet esetében azonban alaposabb vizsgálatot kíván az a kérdés, hogy miként értelmezhető egy állam informatikai infrastruktúrája elleni támadás, vagy egy ilyen támadás elleni védekezés a katonai „erőszak kezelésének” és szervezésének a szempontjából.⁴²

A speciális katonai szaktudás kiszélesedése azonban nem csupán az új fegyverrendszereknek és a hadviselés új területekre való kiterjesztésének köszönhető, hanem magába foglalja (a régi és) az újabb katonai erkölcsi és morális szemléleteket is. A katonai szempontból jelentőséggel rendelkező helyzetek erkölcsi és morális szempontból összetettebbek azoknál a helyzeteknél, amelyekkel más hivatások gyakorlói szembesülnek, így a katonai erkölcsi és morális értékek nem különálló értékek, hanem valamilyen fogalmi (érték)keretbe, azaz szemléletbe tömörülő értékek. Ez a keret kizárja az előre adott erkölcsi és morális szabályok vak követését, és az időigényes mérlegelést, és lehetővé teszi a rövid idő alatt meghozható, és a rendelkezésre álló információk alapján nyugvó helyes döntés. A katonai erkölcsi és morális szemléletnek több eleme van, ezek a bármely államra, társadalomra, nemzetre jellemző univerzális katonai szemlélet, illetve az egy államra, társadalomra, vagy nemzetre jellemző partikuláris katonai szemlélet.

c. Az univerzális katonai erkölcsi és morális szemlélet

Az univerzális katonai erkölcsi és morális szemlélet eredete és tartalma szerint legalább négyféle lehet: a professzionálisból származó autonómia és felelősség, a katonai hatékonyságot elősegítő értékek, és a tágabb társadalomhoz való integratív viszonyt biztosító jogok és kötelességek.

A katonai hivatásgyakorlás, a közjó hivatásos katonai szolgálata nem a kényszeren alapul, azaz a hivatást gyakorlók nem azért, és bizonyos korlátok között nem úgy szolgálják a közjót, és látják el a hozzá kapcsolódó társadalmi szerepet, mert mások kényszerítik őket.⁴³ A katonai hivatásra jellemző kényszermentesség megnyilvánul a hivatás választására irányuló szabad döntésben, és követelménye a hivatásgyakorlás során ellátandó munka jellegének is. A hivatásgyakorlás ugyanis sok esetben összetett feladatok megoldását jelenti, ami erősen igényben veszi a hivatásgyakorló személyiségét.⁴⁴ A kényszermentesség ez utóbbi formája a

⁴⁰ Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam* 16. o., Budapest, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.

⁴¹ Vö.: Lind, William S. at all: *The Changing Face of War: into the Fourth Generation*. In *Marine Corps Gazette*, October 1989; Creveld, Martin van.: *The Transformation of War*, New York, The Free Press, 1991.

⁴² Vö.: Finlay, Christopher J.: *Just War, Cyber War, and the Concept of Violence*. In Finlay, C.J. *Philosophy and Technology*, January 2018, <https://doi.org/10.1007/s13347-017-0299-6> (letöltve 2018.06.26).

⁴³ Vö.: Boda Mihály: *Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete*. In *Hadtudomány* (26), 2016/3-4.

⁴⁴ Mitzberg, Henry: *Structure in Fives: Designing Effective Organizations* 195. o., London, Prentice-Hall International, 1993.

professzionális autonómia, ami a hivatásgyakorlás egyik központi értéke. A katonai professzionális autonómia fontos kihatással van a minden személy által bírt morális autonómiára is. A morális autonómia által képesek a személyek a morális elvárások mentén cselekedni, ami többek között magában foglalja a mások morális autonómiájának a tiszteletét, azaz például azt, hogy nem veszik el más, morális autonómiával rendelkező személy életét. A morális autonómiával való rendelkezés így részben védelmet biztosít a birtokos számára. A katonai professzionális autonómia elsajátításának a feltétele azonban a katonák morális autonómiájának megváltoztatása, csökkenése. A katonai hivatás ellátásával ugyanis a katonák speciális felhatalmazást nyernek arra, hogy elvegyék mások (az ellenség) életét, azaz sérthetik mások morális autonómiáját, illetve elvesztik saját életüket védő emberi jogokat. A speciális felhatalmazás és a jogvesztés a katona beleegyezéséhez kötött (pl. a katonai eskü letételéhez); illetve időleges, mivel amennyiben a katona felhagy a katonai hivatás gyakorlásával, akkor visszaáll az eredeti morális autonómiája; és feltételes, mert a felhatalmazás elnyerése és jogvesztés csak azzal a feltétellel lép életbe, hogy háború van.⁴⁵

A katonai erkölcsi és morális szemlélet második univerzális eleme a katonai professzionális felelősség, ami éppúgy összefügg az autonómiával, mint a hivatásnak a társadalmi szerephez kötöttségével. A katonai felelősség részben az egyéni katonai szinten kap szerepet. Ha valaki speciális professzionális autonómiával rendelkezik, mint a katonák „az erőszak kezelésének” és szervezésének autonómiájával, akkor olyan tetteket is végrehajthatnak, amiket mások nem, ezért az ilyen tettek végrehajtása speciális felelősséggel jár. A katonai felelősség ugyanakkor a katonai közösség, a hadsereg, és a katonai hivatás szintjén is megjelenik. A felelősségnek ebben az értelmében a katonai felelősség a katonai hivatás céljának a megvalósítására és a hozzá kapcsolódó társadalmi szerep ellátására vonatkozik.⁴⁶

A katonai hivatásgyakorláshoz kapcsolódó harmadik univerzális erkölcsi elem a hivatásgyakorlás hatékonyságának elősegítését célozza, mivel bizonyos erények elsajátítása hatékonyabbá teszi a hivatás gyakorlását. Például a bátorság, a becsület, a hűség és a fegyelem erényei nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a kijelölt feladatokat a katonák hatékonyabban teljesítsék, vagy hogy egyáltalán képesek legyenek azokat teljesíteni.⁴⁷ Bizonyos erények a hatékonyságot az egyéni szinten segítik elő (pl. természetes bátorság), mások azonban a közösségi szinten. Az olyan erények ugyanis, mint a becsület és a fegyelem, a hatékonyságot úgy segítik elő, hogy növelik a hadsereg kisebb-nagyobb egységein belüli összetartást és a Du Picq által hangsúlyozott belső, szervezeti integritást.⁴⁸

Végül, a katonai hivatás erkölcsi és morális részéhez kapcsolódó negyedik univerzális elem a katonai hivatásrend és a tágabb társadalom kapcsolatából, azaz a külső integrációból, ered. A hadsereg belső integritásának hangsúlyozása és szintjének emelése ugyanis előbb-utóbb előtérbe hozza azt a problémát, hogy a hadsereg túlságosan szeparálódik attól a társadalomtól, amelynek a berkein belül működik. Az ilyen szeparáció azonban a katonai hivatás fogalmán belül lehetetlen, mivel a katonai hivatásrend feladata a társadalom közjává válnak a védelme egy speciális társadalmi szerep ellátásával, azaz a szeparálódó hadsereg elveszti a hivatásrendi jellegét. A hadsereg integrációjának az erősítése azonban szükségképpen támogatja a szeparációt, ezért lényeges, hogy a katonai hivatásrendnek olyan értékei is legyenek, amelyek a hadsereget a társadalommal kapcsolják össze.

⁴⁵ Erről részletesebben lásd Boda Mihály: *Soldiers' Autonomy and Military Authority*. In Peter H J Olsthoorn (ed.) *Military Ethics and Leadership*, Leiden, Brill Nijhoff, 2017.

⁴⁶ Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam* 19-20. o., Budapest, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.

⁴⁷ Erről részletesebben lásd Boda Mihály: Az erkölcs és a morál katonai jelentősége: Mire jó a katonai cselekvés erkölcsi és morális nézőpontja? In *Honvédségi Szemle* (145) 2017/4.

⁴⁸ A becsületre nézve lásd: Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban: 3. rész – a becsület. In *Hadtudomány (megjelenés előtt)*.

A társadalmat érthetjük szűkebb, nemzeti társadalom értelemben, ahogyan tágabban, nem csak nemzeti civil (azaz nem-katonai) társadalom értelemben is, amely utóbbi magában foglalja a nemzetközi közösség, azaz a saját, az ellenséges és a semleges állam civiljeit is. A katonai hivatás társadalmi integritást biztosító értékei éppúgy kiterjednek a szűkebb, mint a tágabb társadalommal fennálló integratív kapcsolatok biztosítására. Az ilyen értékek szükségessége a szűkebb társadalom esetében talán nyilvánvalóbb, azonban részben stratégiai indokokra,⁴⁹ részben pedig a katonai hivatás egy hagyományosabb elképzelésére alapozva megmutatható, hogy a tágabb értelemben vett társadalom esetében sem elképzelhetetlen. Az európai középkorra jellemző elképzelés szerint, ami talán az európai középkornál jóval elterjedtebb és általában véve az indoeurópai népekre, sőt talán azon túl is érvényes, minden emberi társadalom három részre osztható, a katonákra, akik fizikai téren védik a társadalmat, az imádkozókra, akik spirituális téren védik a társadalmat, és a parasztokra, akik termelő munkát végezve ellátják a társadalmat.⁵⁰ Ebből a felosztásból kiindulva azt mondhatjuk, hogy a katonai integritásnak nem csupán a saját nemzetállam tagjai felé kell irányulnia, hanem a nemzetközi értelemben vett civilek felé is. Manapság ez az elképzelés a békeműveletekben nyilvánul meg, amelyek kimondott célja nem a saját állam vagy honfitárs védelme, hanem egy másik állam civiljeinek a védelme.

Az az értékkeret, ami a katonai hivatás gyakorlóit a társadalommal összekapcsolja a háborús igazságos modern, szekuláris formája, az igazságos háború elmélete. Az igazságos háború modern szekuláris elmélete az civil emberi jogok, és a közösségi jogok védelmére helyezi a hangsúlyt, ezeknek a jogoknak a védelmét tartja igazságosnak, és megsértésüket igazságtalannak. Ennek megfelelően háború igazságos indítása főszabály szerint csak a jogsérelem megszüntetéséhez kapcsolódhat, háború igazságos viselése pedig megint csak főszabály szerint csak a harcolók célbavételéhez és csak harcolóknak való sérülésokozáshoz.⁵¹

A háborús igazságosságnak ez az elmélete azért képes a katonai hivatás és a társadalom közötti integrációt erősíteni, mert a modern demokratikus társadalmak alapértéke is az igazságosságnak a jogállamiságra és a jogok védelmére épülő formája. A jogvédelem természetesen más részértékeket tűz maga elé a társadalmi környezetben, mint a katonai-háborús környezetben, azonban az igazságosság jellege nagyon hasonló. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy a hagyományosabb társadalmakban főként az igazságságnak az érdemre, a becsületre és a bosszúra építő formája kapott/kap jelentőséget (ahogyan a modernizáció előtti európai államokban is), így az ilyen államok esetében a bátorság, becsület, hűség értékek nem csupán a katonai hivatásgyakorlók közötti belső integritást biztosítják, hanem egyben a hivatásgyakorlók és a társadalom közötti külső integritást is. A társadalomfejlődéssel azonban a társadalmi igazságosság jellege megváltozott, amit a katonai hivatás értékeinek is le kell követnie.

d. A partikuláris katonai erkölcsi és morális szemlélet

A szűkebb társadalom felé irányuló – külső – integritás alapja azonban nem csupán a háborús igazságosságnak a jogokon nyugvó változata, hanem a partikuláris katonai erkölcsi és morális

⁴⁹ Boda Mihály: Az erkölcs és a morál katonai jelentősége: Mire jó a katonai cselekvés erkölcsi és morális nézőpontja? 94-95. o. In *Honvédségi Szemle* (145) 2017/4.

⁵⁰ Adalberon: Carmen ad Robertum regem (részl.). In Sz. Jónás Ilona (szerk.) *Középkori egyetemes szöveggyűjtemény* (Európa és Közel-Kelet) 194-195. o., Budapest, Osiris Kiadó, 1999; Vö.: Dumézil, George: *L'idéologie tripartite des indo-européens*, Bruxelles, 1958; Brough, John: The Tripartite Ideology of the Indo-Europeans: An Experiment in Method. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (22), 1959.

⁵¹ Lásd bővebben: Walzer, Michael: *Just and Unjust Wars*, New York, Basic Books, 2006/1977. Az igazságos háború elmélet katonai vezetési oldalról való bemutatását lásd: Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. In *Hadtudomány* (25: E-szám), 2015.

szemlélet is, amely egyben értékbeli alapja a katonai hivatásgyakorlók belső integritásának is. A partikuláris katonai erkölcsi és morális szemléletben ugyanis osztozik a katonai hivatás minden gyakorolója a szűkebb társadalom elvileg minden tagjával.

A magyar katonák számára jelentőséggel rendelkező partikuláris szemlélet a magyar államhoz, társadalomhoz és nemzethez tartozó katonai szemlélet, amelyet a magyar állam, társadalom és nemzet történelmében fellelhető értékek határoznak meg. A magyar hadtörténelmi értékeket természetesen nem világos útként kell felfogni arra nézve, hogy mit tegyen ma a magyar hadsereg, hanem sokkal inkább a magyar katonai hagyomány alkotóelemeiként, amelyek öntudatot, tartást, illetve belső és külső integritást is kölcsönöznek a magyar hadseregnek.

Sajnos egyelőre nem áll rendelkezésre a magyar hadtörténelmi értékek egy alapos és rendszerezett kutatása, azonban egy ilyen kutatásnak mindenképpen ki kellene térnie a szentkorona-tannak a magyar hadviselésben játszott szerepére. A szentkorona-tanról számos tanulmány és könyv született már, azonban ezek majd mindegyike kizárólag általános közjogi elméletként mutatta be és elemezte a szentkorona-tant. Ha azonban csak vázlatosan is végig tekintünk a magyar hadtörténelem eseményein, akkor azt látjuk, hogy legalább a 14. századtól kezdve hivatkoztak a szentkorona-tanra területi hódításaik, vagy éppen a Habsburg abszolutizmussal szembeni harcuk igazolásában a középkori magyar uralkodók (Anjou I. (Nagy) Lajos), a 17-19. századi felkelők és szabadságharcosok (Bocskai, Rákóczi, Kossuth), a dualizmus-kori magyar állami vezetők (Kállay Béni) és az 1930-40-es évek magyar állami vezetői (Horthy).

A szentkorona-tannak létezik egy inkább a védelmi és *reconquista*-jellegű háborúkat alátámasztó megfogalmazása, melynek egy verziója Werbőczy István *Hármaskönyv*-ében található (16. század),⁵² és létezik egy a támadóbb jellegű háborúkat alátámasztó megfogalmazás is Révay Pétertől a 17. század elejéről.⁵³ A szentkorona-tan ezért amellet, hogy általános közjogi elmélet, egyben a háborús igazságosság magyar ideológiája is volt a történelem során.

3. Összefoglalás

Tanulmányomban a hivatás és a katonai hivatás történetét és elemeit mutattam be, a katonai hivatás elemi közül részletesebben kitérve az erkölcsi és morális elemekre. Ezeknek az elemeknek legalább olyan fontos szerepük van a katonai hivatás egésze, a hivatást gyakorlók és a hivatással kapcsolatban álló társadalom számára, mint a többi elemnek. Hiába ugyanis a megfelelő tudás és szakismeret, az azokat figyelembe vevő katonai cselekvés kizárólag vagy félelemre, vagy erkölcsi és morális értékekre/célokra építő parancsok mentén lehetséges. Úgy vélem azonban, hogy a félelemre alapozott hadsereg gyenge, vagy legalábbis sokkal gyengébb, mint az, amiben megegyezik az alacsonyabb és magasabb rangú és beosztású katonák erkölcsi és morális szemlélete, mint ahogy az a hadsereg is erősebb, amelyet céljának elérésében erkölcsileg és morálisan támogat a társadalom, annál, amely nem rendelkezik ilyen támogatással. Ha pedig ez így van, akkor a katonai erkölcsi és morális szemlélet kihagyhatatlan a katonai hivatás elemei közül, és minden modern hadseregnek energiát kell fordítania arra, hogy tagjait hozzásegítse ennek a szemléletnek az elsajátításához.

Felhasznált irodalom

⁵² Werbőczy István: Hármaskönyve I.2-4. cím. 55-59. o., Budapest, Franklin Társulat, 1897, Reprint kiadás 1989.

⁵³ Révay Péter: Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról. In Katona Tamás (szerk) *A korona kilenc évszázada*, Budapest, Magyar Helikon, 1979.

- XI. Pius: *Quadragesimo anno*, <http://tarsadalomformalas.kife.hu/xi-pius-papa-quadragesimo-anno/#T48> (letöltve 2018.06.26).
- Adalberon: Carmen ad Robertum regem (részl.). In Sz. Jónás Ilona (szerk.) *Középkori egyetemes szöveggyűjtemény* (Európa és Közel-Kelet), Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987.
- Augustine, Saint: Reply to Faustus the Manichean. In Schaff, Philip (szerk.): *Nicene and Post-Nicene Fathers of Christian Church IV.*, Buffalo, The Christian Literature Company, 1887.
- Brough, John: The Tripartite Ideology of the Indo-Europeans: An Experiment in Method. In *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (22), 1959.
- Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. In *Hadtudomány* (25: E-szám), 2015.
- Boda Mihály: Az akarattól a tettig: a parancsteljesítés erkölcsi szerkezete. In *Hadtudomány* (26), 2016/3-4.
- Boda Mihály: Az erkölcs és a morál katonai jelentősége: Mire jó a katonai cselekvés erkölcsi és morális nézőpontja? In *Honvédségi Szemle* (145) 2017/4.
- Boda Mihály: Soldiers' Autonomy and Military Authority. In Peter H J Olsthoorn (ed.) *Military Ethics and Leadership*, Leiden, Brill Nijhoff, 2017.
- Boda Mihály: Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban: 3. rész – a becsület. In *Hadtudomány* (megjelenés előtt).
- Canning, Joseph: *A középkori politikai gondolkodás története 300-1450*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Clairvaux-i Szent Bernát: A templom lovagjainak ajánlott könyv az új lovagság dicséretéről. In Veszprémy László (szerk.) *Az első és második keresztes háború korának forrásai*, Budapest Szent István Társulat, 1999.
- Clausewitz: *A háborúról I.*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961.
- Crevelde, Martin van: *The Transformation of War*, New York, The Free Press, 1991.
- Dumézil, George: *L'idéologie tripartite des indo-européens*, Bruxelles, 1958.
- Du Picq, Ardant: *Battle Studies*, New York, The Macmillan Company, 1921.
- Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története*, Máriabesenyő-Gödöllő, 2003/1941.
- Eliot T.S.: *A kultúra meghatározása I.*, Budapest, Szent István Társulat, 2003.
- Finlay, Christopher J.: Just War, Cyber War, and the Concept of Violence. In Finlay, C.J. *Philosophy and Technology*, January 2018, <https://doi.org/10.1007/s13347-017-0299-6> (letöltve 2018.06.26).
- Frickenstein, Scott G.: *The Concept of „Calling” and its Relevance to the Military Profession*, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2005, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA476257 (letöltve 2018.06.26).
- Greenwood, Ernst: *Attributes of a Profession*. In *Social Work* (2), 1957.
- Hedahl, Marcus: Blood and Blackwater: A Call to Arms for the Profession of Arms. In *Journal of Military Ethics* (8), 2009.
- Huntington, Samuel P.: *A katona és az állam*, Budapest, Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, 1994.
- Jennings, Bruce-Callahan, Daniel-Wolf, Susan M.: The Professions: Public Interest and Common Good. In *The Hastings Center Report* (17), 1987.
- John of Salisbury: *Policraticus*, Budapest, Atlantisz, 1999.
- Lind, William S. at al: The Changing Face of War: into the Fourth Generation. In *Marine Corps Gazette*, October 1989.

- Luther: A katonai hivatásról. In Masznyik Endre (szerk.) *Luther Márton művei 5. kötet*, Pozsony, 1910.
- Machiavelli, Niccoló: A háború művészete. In *Machiavelli művei I.*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978.
- Mitzberg, Henry: *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*, London, Prentice-Hall International, 1993.
- Moltke, id. Helmuth von: Hadtudományi írások (Részletek). In Dr. Kocsis Bernát (szerk.) *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*, Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
- Moskos, Charles C. Jr.: Tha All-Volunteer: Calling, Profession, or Occupation? In *Parameters*, 2010-11/Winter.
- Pirenne, Henri: *A középkori gazdaság és társadalom története*, Budapest, Gondolat, 1983.
- Platón: *Állam*, Budapest, Atlantisz, 2014.
- Révay Péter: Révay Péter Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündöklő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzelmes voltáról, sorsáról. In Katona Tamás (szerk) *A korona kilenc évszázada*, Budapest, Magyar Helikon, 1979.
- Sarkesian, Sam C.: *Beyond the Battlefield: The New Military Professionalism*, New York, Pergamon Press, 1981.
- Szent Benedek regulája, https://bences.hu/data/files/regula_magyar.pdf (letöltve 2018.06.26).
- Szent Biblia (ford.: Károli Gáspár).
- Waalkes, Scott: *Rethinking Work as Vocation: From Protestant Advice to Gospel Corrective*. In *Christian Scholar's Review* (44), 2015.
- Walzer, Michael: *Just and Unjust Wars*, New York, Basic Books, 2006/1977.
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*, Budapest, Gondolat, 1982.
- Werböczy István: *Hármaskönyve*, Budapest, Franklin Társulat, 1897, Reprint kiadás 1989.
- Zelcer, Mark: Ethics for the Weekends: The Case of Reservists. In *Journal of Military Ethics* (11), 2012.